УДК 338.242

СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Гіржева О.М., к.е.н., доцент,
Бірченко Н.О., старший викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Принциповою особливістю господарської діяльності підприємств аграрної сфери є взаємозв'язок природних, біологічних, технологічних, організаційних і соціальних факторів, що значною мірою посилює виникнення ризиків, які негативно впливають на фінансові результати та можуть призвести до зниження конкурентоздатності й фінансової стійкості підприємств.

Ефективність діяльності підприємств залежить від того, наскільки якісно вони будуть оцінювати ризики, як точно зможуть передбачити і врахувати появу ситуацій, що ведуть до втрат. Аналіз ризиків та управління ними дасть змогу приймати оптимальні рішення щодо розвитку підприємства, що дозволить не лише захистити його діяльність від негативного впливу ризиків, а й отримати додатковий прибуток.

Управління ризиками має стати однією з центральних складових менеджменту підприємства. При цьому концепція управління ризиками повинна розглядатися як процес у розрізі комплексного підходу персоналу підприємства до вирішення проблем його ризикозахищеності, тобто процес управління ризиками має стратегічний характер.

Саме тому важливим є розробка та використання сучасного стратегічного інструментарію ризик-менеджменту, що дає можливість підприємствам виявляти та оцінювати ризики, а також певною мірою їх контролювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами управління ризиками займались вітчизняні та іноземні вчені. Велику увагу цим питанням надавали В.В. Вітлінський, Г.І. Великоиваненко, І.О. Крюкова, А.О. Старостіна, В.А. Кравченко, В.М. Гранатуров, І.Т. Балабанов, І.А. Бланк, С.М. Клименко та і багато інших [1-8]. При всій важливості проведених досліджень, це питання залишається актуальним, оскільки окремі аспекти управління ризиками підприємств ще недостатньо вивчені, не знайшли практичного втілення, а, отже, вимагають поглибленого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні науково-теоретичних засад формування сучасного інструментарію ризик-менеджменту підприємств аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема управління ризиками актуальна для підприємств агропродовольчої сфери, оскільки вона є однією з найризикованіших в економіці, що пояснюється «зарегульованістю» аграрного ринку, низьким ступенем концентрації капіталу в сфері матеріального виробництва та істотними сезонними коливаннями цін продукцію.

Аналіз наукових праць вчених-економістів показав відсутність єдиного підходу до класифікації методів управління ризиками. В таблиці представлено погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на методи управління ризиками.

Таблиця

Погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на методи управління ризиками

Дослідники	Методи управління ризиками, що розглядаються ними
Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. [1]	Уникнення ризику; попередження ризику; прийняття ризику; методи зниження ризику: зовнішні (розподіл ризику, зовнішнє страхування) та внутрішні (лімітування; диверсифікація; створення резервів, запасів на покриття ймовірних збитків, здобуття додаткової інформації)
Крюкова І.О. [2]	Уникнення ризику (відмова від здійснення фінансових операцій, відмова від контрагентів); передача ризику (самострахування; страхування; розподіл ризиків між учасниками інвестиційних проектів; факторингові та форфейтингові операції); утримання ризику (диверсифікація , лімітування , хеджування)
Старостіна А.О., Кравченко В.А. [3]	Уникнення ризиків чи відмова від них; прийняття ризиків на себе; запобігання збиткам; зменшення розміру збитків; страхування; самострахування; передачі ризиків (відмінний від страхування)
Гранатуров В.М. [4]	Уникнення, зниження та прийняття ризиків
Балабанов І.Т. [5]	Уникнення, утримання, передача та зниження ризику (диверсифікація, придбання додаткової інформації про вибір та результати, лімітування, самострахування, страхування)
Бланк І.А. [6]	Уникнення та хеджування, утримання та передача ризику

Систематизуючи наведені вище підходи, вважаємо, що основними методами управління ризиками є уникнення, прийняття, передача та зниження ризику.

Уникнення ризику означає просте ухилення від певного заходу, обтяженого надмірним ризиком. При цьому приймаються рішення щодо відмови від співпраці з ненадійними партнерами, постачальниками та покупцями. Підприємства, що дотримуються тактики «ухилення від ризику», відмовляються від використання великих обсягів позикового капіталу, від проектів, впевненість у здійсненні або ефективності яких викликає сумніви, від використання вузькоспеціалізованого обладнання, від здійснення виробничих операцій із високим рівнем ризику. Уникнення ризику є найбільш простим і радикальним інструментом у системі управління ризиком. Воно дозволяє цілком уникнути можливих втрат. Однак, уникнення ризику для підприємств часто означає відмову від прибутку, а це пов'язано з ризиком невикористаних можливостей. В зв'язку з цим необхідно виробити стратегію щодо вибору оптимальних партнерів, що дозволить мінімізувати ризики, які можуть виникати у процесі взаємозв'язків між підприємствами з одночасним прийняттям на себе частини цих ризиків.

Прийняття ризику означає залишення всього ризику чи його частини на від повільності підприємств, тобто покриття збитків за рахунок власних коштів. До інструментів даного методу можна віднести створення спеціальних резервних фондів (фондів самострахування або фондів ризику). Використання цих методів є ефективним при невисокій ймовірності настання ризикових подій та невеликій величині потенційних збитків. Однак їх застосування передбачає наявність у підприємства стабільного прибутку або потенційних кредитних ресурсів, за рахунок яких можна формувати відповідні резервні фонди. Оскільки більшість підприємств України є збитковими або отримують прибутки лише періодично, використання цих методів управління ризиками ускладнюється відсутністю вільних обігових коштів. До цієї групи методів управління ризиками відносять і їх локалізацію, яку використовують у випадках, коли вдається досить чітко і конкретно ідентифікувати джерела ризиків. Виділивши економічно найбільш небезпечний етап або ділянку діяльності, можна зробити його контрольованим і в такий спосіб знизити загальний рівень ризиків підприємства.

Методи передачі ризиків є більш гнучкими інструментами управління і передбачає розподіл або перекладання відповідальності за

наслідки ризиків іншим суб'єктам економічних відносин. Підприємство має можливість зменшити рівень власного ризику, залучаючи до вирішення загальних проблем як партнерів інші підприємства. Передаючи ризик, підприємство передає і частину прибутку від здійснення відповідних операцій. Це певною мірою відштовхує керівників підприємств. Передача ризику здійснюється шляхом укладання строкових біржових угод та страхування.

До строкових угод, з допомогою яких передають ризик, відносять форвардні угоди, ф'ючерсні угоди та опціони. Форвардні угоди дозволяють перекласти ціновий ризик з продавця товару на покупця, гарантують збут товару за раніше встановленою ціною і в цілому сприяють підвищенню фінансової стійкості продавця. Практично, форвардна угода є угодою на поставку товару з визначеною датою в майбутньому з фіксацією ціни на момент укладання угоди. Оскільки ризик пов'язаний не лише із можливими збитками , а може бути і джерелом прибутку, то під час передачі ризику продавець у форвардній угоді віддає і можливість отримати покупцю прибуток від зростання цін вище, ніж в угоді.

Ф'ючерсні угоди є удосконаленою і стандартизованою формою форвардних угод, які здійснюються на біржі. Укладання і здійснення ф'ючерсних угод регулюється національним законодавством та правилами конкретної біржі. Відмінністю ф'ючерсних угод від форвардних є те, що вони укладаються по переліку товарів, якими здійснюються біржова торгівля, і є більш уніфікованими щодо строків, якості товару, партії товару. Інформація про ф'ючерсні угоди обов'язково публікується, що сприяє стабілізації цін на товар. Ф'ючерсні угоди збільшують кредитоспроможність підприємства.

З точки зору передачі ризику при реалізації сільськогосподарської продукції ефективним є використання опціону на продаж, який дає право, але не обов'язок, продати ф'ючерсний контракт по відповідній ціні протягом строку дій такого опціону. При цьому власник (покупець) опціону може не продавати ф'ючерсний контракт, якщо це йому не вигідно, його ризик обмежується лише виплаченою премією. Порівняно з ф'ючерсними угодами опціон дозволяє продавцю продукції отримати додатковий прибуток, якщо ціна спот на момент закінчення строку опціону буде вищою, ніж в угоді.

Використання біржових угод для зниження кон'юнктурного (ринкового) ризику недоступне для дрібних сільськогосподарських підприємств, які не можуть самостійно сформувати партію товару,

необхідну для участі в біржових торгах.

До цієї групи методів належить страхування, головною метою якого в аграрному секторі економіки є часткова чи повна компенсація суб'єкту господарювання втрат внаслідок несприятливих подій, настання яких не можна передбачити у часі та просторі.

Страховий захист сільськогосподарського виробництва є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості і стабільності розвитку аграрного ринку та одним із ефективних методів повернення збитків в аграрному секторі.

Недоліками страхування як методу управління ризиками підприємства є: високий рівень страхових ставок; незадовільний фінансовий стан потенційних страхувальників, що ускладнює використання страхування через відсутність грошових коштів; невеликий розмір страхових компаній, що обмежує можливості страхування значних угод внаслідок підвищення ризиків страховиків та нерозвинутого ринку перестрахування; відсутність у страхових компаніях належної кількості компетентних спеціалістів, які б могли правильно оцінити вплив ризиків, особливо зовнішніх, на діяльність підприємств.

Г.М. Рябенко та О.В. Бузник вважають, що сучасний стан системи сільськогосподарського страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови і передбачає визначення і законодавче оформлення взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільгосптоваровиробників, страхових компаній і держави. Це надасть можливість ефективно використовувати державні кошти на здешевлення вартості страхових премій і стабілізувати сільськогосподарське виробництво [15].

Зниження ризику – це система заходів, спрямованих на завчасне попередження можливих втрат від впливу ризиків, які можуть виникнути внаслідок настання несприятливих подій, а також на компенсацію цих втрат. До інструментів даного методу належать здобуття додаткової інформації, лімітування, самострахування, диверсифікація.

Здобуття додаткової інформації є одним з важливих способів зниження ступеню ризику. В умовах використання неоднозначних, неточних даних постає питання про доцільність їх уточнення. При наявності більш повної інформації менеджер може зробити досить точний прогноз і знизити ризик. Це робить інформацію товаром, причому дуже цінним. В таких умовах підприємці з метою зниження рівня ризику готові заплатити за повну інформацію. Вартість повної

інформації розраховується як різниця між очікуваною вартістю будь-якого придбання або вкладення капіталу, коли є повна інформація, і очікуваною вартістю, коли інформація неповна.

Лімітування – це встановлення лімітів на ризикові операції. За тими видами господарської діяльності й господарських операцій, які можуть постійно виходити за встановлені межі припустимого ризику, цей ризик лімітується шляхом установлення відповідних економічних і фінансових нормативів. Господарюючим суб'єктом він застосовується при продажу товарів у кредит, наданні позик, визначенні сум вкладення капіталу і т.п.

Самострахування означає, що суб'єкт економічних відносин має бажання підстрахуватися сам, ніж купувати страховку в страховій компанії. Тим самим він заощаджує на витратах капіталу зі страхування. Самострахування являє собою децентралізовану форму створення натуральних і страхових фондів безпосередньо в господарюючого суб'єкта, особливо в тих, діяльність яких піддається ризику. Основне завдання самострахування полягає в оперативному подоланні тимчасових ускладнень комерційної діяльності.

Самострахування має ряд переваг у контексті зниження ступеня ризику, а саме: надійність, висока платоспроможність, економія на страхових преміях.

До недоліків самострахування, як методу зниження ступеня ризику, варто віднести те, що така форма страхування є дорогою і нераціональною. Дорога тому, що суб'єкт повинен створити такий фонд, який би в повному обсязі міг покрити можливі збитки, а це, в свою чергу, зменшує його фінансові можливості. Нераціональна – тому, що передбачає вилучення з обігу значних фінансових ресурсів.

Диверсифікація призначена для зменшення ризиків підприємства через поєднання різних видів діяльності, слабо пов'язаних між собою. До переваг диверсифікації можна віднести можливість проникнення на нові ринки, що підвищить прибутковість підприємства; перерозподіл капіталу внаслідок зменшення його рівня доходності. Проте використання диверсифікації ускладнює управління самим підприємством через розмаїття видів діяльності, що потребує підвищення кваліфікації та компетентності кадрів.

Отже, детальний і точний аналіз ризиків та використання сучасного стратегічного інструментарію ризик-менеджменту дасть змогу підприємцям аграрної сфери не лише надійно захистити його діяльність від негативного впливу ризиків та певною мірою їх контролювати, а й отримати додатковий прибуток.

Література.

1. ***Вітлінський В.В.*** Ризикологія в економіці та підприємництві: Монографія / ***В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко***. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.

2. ***Крюкова І.О.*** Науково-теоретичні домінанти формування системи управління фінансовою безпекою підприємств агропродовольчої сфери / ***І.О. Крюкова*** // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2/1. – С. 62-66.

3. ***Старостіна А.О.*** Ризик-менеджмент: теорія та практика: [Навчальний посібник] / ***А.О. Старостіна, В.А. Кравченко***. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», 2004. – 200 с.

4. ***Гранатуров В.М.*** Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / ***В.М. Гранатуров, О.Б. Шевчук***. – К. : Державне вид.-інф. агентство «Зв'язок», 2000. – 150 с.

5. ***Балабанов И.Т.*** Риск-менеджмент / ***И.Т. Балабанов***. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 196 с.

6. ***Бланк И.А.*** Управление финансовыми рисками / ***И.А. Бланк***. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.

8. ***Клименко С.М.*** Особливості управління ризиками розвитку підприємства / ***С.М. Клименко*** // Стратегія економічного розвитку України. – № 32. – 2013. – С. 24-29.

9. ***Lowrence W.W***. Of Acceptable Risk: Science and Determination of Safety / ***W.W. Lowrence***. – Dos Altos: W. Kaufman C.A., 1976. – 324 p.

10. ***Moore P.O.*** The Business of Risk / ***P.O. Moore***. – Cambridge: University Press, 1983. – 456 p.

11. ***Рябенко Г.М.*** Сучасний стан ринку агрострахування в Україні [Електронний ресурс] / ***Г.М. Рябенко, О.В. Бузник*** // Економічний форум. – 1/2015. – С. 23-27. – Режим доступу: http://fof.lntu.edu.ua/attachments/article/177/zhurnal_EF_1_2015

References.

1. ***Vitlinskyi V.V., and Velykoivanenko H.I.*** (2004). *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpryiemnytstvi [Riskology in economics and entrepreneurship]*. Kyiv: KNEU, p. 480 [in Ukrainian].

2. ***Kriukova I.O.*** (2015). Naukovo-teoretychni dominanty formuvannia systemy upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryiemstv ahroprodovolchoi sfery [Scientific-theoretical formation of the dominant system of financial security agri-business sphere]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova – Bulletin of ONU I. I. Mechnikov,* Vol. 20, Issue 2/1, pp. 62-66 [in Ukrainian].

3. ***Starostina A.O., and Kravchenko V.A.*** (2004). *Ryzyk-menedzhment: teoriia ta praktyka [Risk Management: theory and practice]*. Kyiv: IVTs «Vydavnytstvo «Politekhnika»», p. 200 [in Ukrainian].

4. ***Hranaturov V.M., and Shevchuk O.B.*** (2000). *Ryzyky pidpryiemnytskoi diialnosti: problemy analizu [Business risks: problems of analysis]*. Kyiv: Derzhavne vyd.-inf. ahentstvo «Zviazok», p. 150 [in Ukrainian].

5. ***Balabanov I.T.*** (1996). *Risk-menedzhment [Risk management]*. Moscow: Finansy i statistika, p. 196 [in Russian].

6. ***Blank I.A.*** (2005). *Upravlenie finansovymi riskami [Financial risk management]*. Kyiv: Nika-Centr, p. 600 [in Ukrainian].

8. ***Klymenko S.M.*** (2013). Osoblyvosti upravlinnia ryzykamy rozvytku pidpryiemstva [Risk management of enterprise development]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – The strategy of economic development of Ukraine,* No 32, pp. 24-29 [in Ukrainian].

9. ***Lowrence W.W.*** Of Acceptable Risk: Science and Determination of Safety. Dos Altos: W. Kaufman C.A., 1976, p. 324 [in English].

10. ***Moore P.O.*** The Business of Risk. Cambridge: University Press, 1983, p. 456 [in English].

11. ***Riabenko H.M., and Buznyk O.V.*** (2015). Suchasnyi stan rynku ahrostrakhuvannia v Ukrainy [The current state of the agricultural insurance market in Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum,* No 1, pp. 23-27. Retrieved from http://fof.lntu.edu.ua/attachments/article/177/zhurnal_EF_1_2015 [in Ukrainian].

Анотація.

Гіржева О.М., Бірченко Н.О. Стратегічний інструментарій ризик-менеджменту підприємств аграрної сфери.

В статті розкрито роль ризику в діяльності підприємств аграрної сфери, обґрунтовано необхідність управління ним, зроблено спробу провести узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників на методи управління ризиками. Сформульовані основні методи управління ризиками, а саме уникнення, прийняття, передача та зниження ризику. Наголошено, що детальний і точний аналіз ризиків та використання сучасного стратегічного інструментарію ризик-менеджменту дасть змогу підприємцям аграрної сфери не лише надійно захистити його діяльність від негативного впливу ризиків та певною мірою їх контролювати, а й отримати додатковий прибуток.

Ключові слова: *ризик, ризик-менеджмент, методи управління ризиками.*

Аннотация.

Гиржева О.Н., Бирченко Н.А. Стратегический инструментарий риск-менеджмента предприятий аграрной сферы.

В статье раскрыта роль риска в деятельности предприятий аграрной сферы, обоснована необходимость управления им, сделана попытка провести обобщение взглядов отечественных и зарубежных исследователей о методах управления рисками. Сформулированы основные методы управления рисками, а именно избегание, принятие, передача и снижение риска. Отмечено, что детальный и точный анализ рисков и использования современного стратегического инструментария риск-менеджмента позволит предпринимателям аграрной сферы не только надежно защитить его деятельность от негативного влияния рисков и в определенной степени их контролировать, но и получить дополнительную прибыль.

Ключевые слова: *риск, риск-менеджмент, методы управления рисками.*

Abstract.

Girzheva O., Birchenko N. Strategic toolkit of risk management of enterprises of agrarian sphere.

In the article the role of risk in the enterprise agrarian sector, the necessity of management, attempt to conduct synthesis of views of domestic and foreign researchers on methods of risk management. The basic risk management techniques, such as avoidance, acceptance, transmission and risk reduction. It was emphasized that detailed and accurate risk analysis and strategic use of modern risk management tools will enable entrepreneurs to the agricultural sector not only work reliably protect it from the negative impact of risks and control them to some extent, but the extra profits.

Keywords: *risk, risk management, methods of risk management.*

УДК 330.341.42

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ГОНТА С.В., АСПІРАНТ*,
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Здатність будь-якої структури до адаптації та трансформації під дією внутрішніх та зовнішніх чинників, є ключовою умовою її ефективності, в тому числі і структури національної економіки. Глибокі внутрішні диспропорції та зовнішні виклики підводять Україну до точки біфуркації: надаючи унікальну та обмежену в часі можливість для трансформації структури національної економіки, або втратити цей історичний момент. Ситуацію ускладнює вплив зовнішніх чинників: глобалізації світових ринків, ущільнення внутрішнього середовища регіональних інтеграційних угрупувань та стрімкої транснаціоналізації економіки. Окремі проблеми та перспективи пов'язані с імплементацією «*Угоди про асоціацію* України з ЄС», що значно підвищує вимоги до виробників продукції, що імпортується до ЄС. Проте саме такі умови, на наше переконання, відкривають для України нові можливості трансформації та подолання диспропорцій структури національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі тема структурних трансформацій національної економіки є надзвичайно

* *Науковий керівник: Виговська В.В., к.е.н., доцент*